

7. Шкутяк З. Про оголошення 2001 року роком благоустрою / З.Шкутяк // Західний кур'єр. – 2000. –17.11. – С. 2.
8. Шпільчак В. Станиславів – Івано-Франківськ. Місто давнє і сучасне //серія «історичні місця України» / В. Шпільчак, З. Соколовський, М. Головатий. – Львів : Світ, 2011. –272 с.
9. Шпільчак В. А. Пам'ятник Івану Франку / В. А. Шпільчак, В. Полек // Своя хата. – 1995. –№1–2. – С. 16–17.

В статье рассматриваются направления и специфика изменений в организации дизайна городской среды. Внимание акцентируется на художественно-образных и стилистических особенностях решения пространственных форм городского окружения у постсоветском периоде.

Ключевые слова: *тенденции, трансформационный процесс, дизайн урбанизированной среды.*

The article deals with the directions and specificity of changes in the urban design. Attention is accented on artistic view and stylistic direction of solution spatial forms the urban environment in post-Soviet period.

Key words: *tendencies, transformational process, design of urban environment.*

УДК 747.012 : 747.017.2

Катерина Герлах

ЗВУКО-КОЛЬОРОВО-МОРФОЛОГІЧНА СИНЕСТЕЗІЯ ЯК ЧИННИК РОВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ

Стаття присвячена осмисленню поняття синестезії. На базі авторської концепції трактування феномену синестезії, запропоновано ряд практичних завдань для розвитку творчого потенціалу студентів.

Ключові слова: *синестезія, концепція, культура.*

У широкому сенсі феномен синестезії визначають як виникнення відчуттів однієї модальності при стимуляції іншою модальністю. Добре відомо, що психофізичне явище, яке ґрунтується на синестезії, ніколи не було чимось специфічним. До синестичних відчуттів відносять, наприклад, виникнення смаку при візуальному перегляді, виникнення кольорових уявлень при прослуховуванні музики. У різних сферах сучасної науки (психології, медицині, філософії, культурології, поетиці) існує безліч визначень цього поняття, інтерпретованих з різних точок зору. Проте, вони часто не дають уявлення про феномен у цілому, оскільки орієнтуються на різні складові.

Термін «synaesthesia» використовувався ще у часи Плутарха як «співчуття», де «чуття» відносилося до сфери моральних відчуттів. Таким чином, слово «синестезія» походить від давньогрецького «aesthesis» (естесіс), що по давньогрецькому означає «чуття, відчуття». У поєднанні із «syn», що по давньогрецькому означає «з, сумісно» утворює термін, який у етимологічному розшифруванні дає поняття «співвідчуття». Таким чином, «synaesthesia» – це сумісне чуття, одночасне відчуття [1].

На ранніх етапах фіксації феномену дослідникам складно було знайти не лише адекватне пояснення, але й адекватну назву. Початок наукового інтересу до синестезії був покладений у фізиці І.Ньютоном (1704) у сфері, яка абсолютно не стосувалася психології. Досліджуючи спектральний розклад світлового променя на спектри, він зробив першу наукову спробу обґрунтувати взаємозв'язок звуків та кольорів. Перша згадка про синестезію датується 1812 р., а перші активні експериментальні дослідження розпочалися лише у середині XIX ст., які до кінця століття призвели до накопичення досвіду характеристик порогу відчуттів, модальностей, відкриттю основного психофізичного закону Вебера-Фехнера, джерел сенсорної пам'яті [2, с. 13–16].

Вперше поняття «співвідчуття» (Mitempfindungen – нім.) використав І. Мюллер для характеристики явища «неадекватності» відчуттів. Термін «синестезія» у науковий обіг був уведений у 1892 р. у дисертації Ж. Мілля про мультисенсорне сприйняття [3, с. 25].

Характерним для початкового періоду свого існування поняття синестезії часто замінювалося іншими: «неадекватні відчуття» (1826), «кольорове чуття» (1882), «кольоровий слух» (1890), «несправжні вторинні відчуття» (1893), «синопсія» (1893). Окрім вищеперерахованих у літературі П.Соколов (1897) вказує на наявність інших термінів: «псевдоестезія», «псевдофотоестезія», «псевдоакуестезія», «псевдосфрезестезія», «псевдогузестезія», «псевдоапсизестезія», «псевдохромэстезія», «гиперхроматопсія», «фонопсія», «хроматизми», «фотизми», «фонізми», «ольфактизми», «сапізми», «осьмізми», «густизми» [3, с. 23]. Такий різнобій у назві феномену був характерний до середини ХХ ст. Починаючи з 1960-х рр. термін «синестезія» надійно закріпився у науковому обігу, остаточно витіснивши конкурентні форми.

У ХХ ст. зміст та об'єм поняття синестезії були розширені. У «широкому» розумінні синестезія трактується як «явище виникнення у відповідь на подразнення вторинних відчуттів та уявлень іншої якості» (С.Кравков, 1946) [4]; «... злиття якостей різних сфер чутливості, при якій якості однієї модальності переносяться на іншу» (Р.Рубінштейн, 1948) [5]; «виникнення відчуття певної модальності під дією подразнень абсолютно іншої модальності» (Б.Величковський, В.Зінченко, А.Лурія, 1973) [6].

На думку С.Вороніна, таке «широке» розуміння синестезії передбачає наявність певних спільних моментів: один стимул викликає не одне відчуття, а два; одне з відчуттів є адекватним, а друге – неадекватним, вторинним; обов'язковим є перенос якості одного відчуття на інше; у широкому сенсі синестезію слід розуміти як норму та загальнозначиме явище [7, с. 127].

Існує також «універсальне» трактування синестезії, згідно якої це «взагалі будь-яка взаємодія відчуттів». У такому випадку дане явище розглядають як «всезагальний феномен», «факт взаємозв'язку відчуттів різних областей чутливості» (Ж.-М.Петефальві, А.Вернер) [7, с. 127].

У «вузькому» розумінні синестезія – явище індивідуальне, яке характеризує «сенсорне переживання деяких індивідів, у яких відчуття, що відповідають певній області відчуттів, асоціюються з відчуттями іншої області відчуттів» (А.П'єрон) [7, с. 126].

Дослідження синестезії як мимовільних неспецифічних відчуттів, окрім іншого, може дати додаткові цінні відомості про роботу головного мозку, будові нейронних шляхів і існуючих фізіологічних взаємозв'язках між різнорідними об'єктами. Найбільш перспективною нам видалася розробка теорії синестезії, що розуміється як механізм попередньої оцінки образів, оскільки саме вона може мати найбільше практичне значення та бути задіяною у навчальний процес.

В наш час особливої актуальності набула проблема формування у студентів досвіду самостійної творчої діяльності. Це закономірний соціальний запит, оскільки суспільству необхідна інтелектуальна та, одночасно, творча особистість, здатна образно мислити, творчо діяти, застосовувати набуті знання в несподіваних ситуаціях: «Завдання формування творчої, всебічно розвинутої особистості є одним із провідних серед поставлених перед сучасною освітою. Зрозуміло, що вирішення цієї проблеми потребує принципової зміни підходів до організації навчально-виховного процесу: вища школа має бути зорієнтована на використання освітніх технологій та методичних систем (комплексів методів і прийомів навчання, завдань і вправ), які спонукали би студентів до активної творчої діяльності» [8].

На думку методологів навчання, одна із заporук творчої реалізації цього завдання полягає, у використанні активних методів і прийомів навчання, нових видів навчальних занять. Ураховуючи специфіку викладання таких спеціальностей як дизайн та архітектура, одним з активних та продуктивних методів навчання можна вважати метод асоціацій, тому пропонується впроваджувати в навчальний у процес завдання асоціативного характеру. Асоціативність, крім своєї художньої дії, насиченої емоційності, значно активізує мислення, збагачує наше знання про світ. Легкість та розкутість асоціювання забезпечує фантазування – створення нових образів людей, предметів, подій та явищ [8].

Це означає, що у таких заняттях має бут використаний можливий потенціал звуко-кольоро-морфологічної синестезії для розвитку уяви, оскільки синестезія і розглядається у роботі як мимовільна, неусвідомлена асоціація. Характер асоціацій у творчості дизайнера та архітектора відображає рівень його освіти, інтелекту, культури, естетичних уподобань. Асоціативний метод дає можливість побудувати семантичну структуру емоції, віддзеркалюючи об'єктивно існуючі в когнітивній структурі творця синестетичні зв'язки між різними модальностями. Недаремно Френсіс Гальтон, англійський психолог та антрополог, який у 1879 р. вперше поставив асоціативний експеримент, написав, що асоціації показують суть людської думки з точністю і достеменністю [8].

Отже, автор пропонує увести у навчальний процес архітекторів та дизайнерів заняття, пов'язані із асоціативним мисленням, тобто із синестетичними переживаннями. Теоретичною основою таких занять є сформульована автором концепція звуко-кольоро-морфологічної асоціативності, де головними положеннями (для навчального процесу) виступають наступні:

- синестетичні переживання є притаманні всім людям, вони є вродженими, проте їх можна і потрібно розвинути, особливо представникам творчих спеціальностей;
- крос-модальні асоціації активізують творчий потенціал кожної особистості, оскільки стимулюють процес формування суб'єктивного «образу світу», вносять динаміку у процес синестогенезу (зумовлюють швидшу реакцію на стимули);
- оскільки синестезія володіє значним гносеологічним потенціалом (є невід'ємною частиною процесу пізнання), то використання її можливостей сприятиме підвищенню загального культурно-освітнього рівня студентів;
- найефективнішою для практичних занять є система стимулювання синестетичних переживань, пов'язаних з кількома модальностями (а не з двома, як найчастіше проводилося), оскільки це не лише більш «природно» (мова йде про фактично симультанне, одночасне розгортання емоційно-асоціативного ланцюжка у багатьох модальностях), але й тому, що такі асоціації можливо будуть глибшими.

Суть практичних завдань, на думку автора, полягає у наступному: студенти прослуховують певну звукову тему, згодом пропонується «підібрати» до неї відповідну кольорову композицію. Перші завдання доцільно проводити на макрорівні синестетичних іманентних зв'язків (пошук асоціативних відповідників між простим звуком, кольором та елементарною геометричною формою). Емпіричне дослідження доводить, що студенти готові до такого експерименту. Наступним кроком може бути підвищення до мезорівня, де на конкретніші звукові теми (або вибрані тональності) необхідно підібрати складніші кольорові композиції, побудовані на геометричних та архітектурних формах. Це можуть бути як композиції художників, так і власно створені.

Автором розроблено та виконано кілька таких синестетичних завдань де зображено тональність і відповідно до неї кольорова композиція. Проведено також аналіз графічно-орнаментальних структур кольорових композиційних плям та відповідної тональності. Цікавим виявилось, що з назв картин художників можна зробити висновок по однаково емоційно-смыслову характеристику картини художника та тональностей композиторів, які творили цілком окремо. Саме такий аналіз відповідності пропонується провести студентам. Техніка виконання пропонується різна: це можуть бути живописні композиції, техніка колажу або комп'ютерна графіка.

Інший принцип асоціативного мислення використаний у завданні, метою розробки було представити за допомогою графо-орнаментальних композицій не лише статичні асоціації з певними музичними темами, а спробувати зобразити їх, розгорнутими у часі. Фактор часу в картині досягається за допомогою оптичних ілюзій. Автор розробила кілька графічних прийомів для надання зображенням графічних характеристик:

- *реально-міражна перспектива* – насичення графічного образу близькими і далекими асоціаціями, поетичними метафорами (в композиції застосовані поетичні порівняння, ефемерність), при збереженні «балансу» між правдивістю і фантазією, дематеріалізацією речей – в музиці такий ефект досягається контрапунктом;
- *принцип псевдоскопічного кільця* – це принцип псевдоскопічних образів, які більш реальні ніж сама реальність своєю абсолютною прозорістю. Лінія на якій концентрується увага глядача, здається більш близькою і це визначає уявлення про відповідне положення тіла глядача в просторі. «Вчування» в лінії деяких рисунків («псевдоскопічне кільце») дозволяє перенести глядача «всередину» уявного предмету. Таке ж перенесення в інший вимір ми відчуваємо при спогляданні на ікону, де використовується зворотна перспектива;
- *стереоскопічне зображення* виникає при довгому спогляданні на картину, фокусуванні зору в одну точку. В музиці такий підхід спостерігається при невиразності мелодії, поступовому переосмисленню музики в собі, розуміння образу та ідеї музичного твору, це поступове прослуховування мелодії: образна картина якої виникає вже в кінці твору. Зображення мелодії формується під час звучання музики;
- *принцип поєднання макро і мікрокомпозицій (збільшена міра деталей)* – це зміна масштабів, приклад, коли живопис стає мімічною мовою ритму, яка є недоступна для

інтелектуальних роз'яснень. Барвисто-ритмічні варіації на хмаристих горбиках маленького вітряка і просвічування глибинних планів породжують ще й ілюзію мірного руху.

Роботи М.Чюрльоніса включають в себе логіку мислення композиторської творчості, базованої на поліфонічних принципах. В його музичних творах переважно подається декілька окремих ліній, що розвиваються і рухаються. Кожна із них могла би трактуватися, як самостійна мелодія. При спогляданні картини П.Клее «Флорентійські будиночки» спостерігаємо принцип партитурно-поліфонічного зображення. Тут картина асоціативно прочитується як музична партитура. Такий принцип підходу «малювання звуками» чітко простежується в М.Чюрльоніса. Характеристика поліфонічного зображення картини, де горизонтально-вертикальні ритміки постійно повторюються і поступово видозмінюються є синестетичним еквівалентом багатоголосній фузі, якій одна і та ж тема послідовно повторюється в різних голосах і перетвореннях. Отже, принцип партитурного і поліфонічного зображення відображає площинну горизонтально-вертикальну ритміку з викладенням паралельних тематичних планів.

На нашу думку, такі завдання будуть сприяти виробленню асоціативного мислення, розвитку потенціалу для формування звуко-кольорово-морфологічних образів, які стануть у нагоді у практичній діяльності. Тобто, потенційні можливості синестетичних переживань, які є властиві кожній людині, слід обов'язково залучати у навчальний процес. Окремо слід нагадати, що такі заняття підвищують загальний культурний рівень студентів, знайомлять їх з творами композиторів-класиків (а як засвідчило опитування, їх знання класичної музики є надзвичайно обмежене), сучасних музичних творів, а також із творами образотворчого мистецтва.

Отже, потенційні можливості застосування феномену звуко-кольоро-морфологічної синестезії у навчальному процесі є значними. Автором пропонується увести у навчальний курс для студентів дизайнерських та архітектурних спеціальностей завдання, які базуються на крос-модальній асоціативності, де основним методом буде виступати асоціативний. Крім того, запропоновано кілька типів завдань, які відрізняються як за рівнем синестетичних зв'язків, так і за складністю асоціацій. Такі заняття не лише розвивають творчий потенціал кожного студента, впорядковують та структурують суб'єктивний «образ світу», але й підвищують їх загальний культурний рівень.

1. Психологический словарь / Авт.-сост. В.И.Копорулина, М.Н.Смирнова, И.О.Горлсева. Л.М.Валобанова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 640 с.
2. Ананьев Б.Г. Вклад советской психологической науки в теорию ощущений / Б.Г. Ананьев. // Вопросы психологии. – 1958. – №1–3. – С. 3–16.
3. Расников Г.В. Особенности цвето-звуковой синестезии: дис. канд. психолог. наук: 19.00.01 / Георгий Викторович Расников; Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, 2006. – 162 с.
4. Кравков С.В. Взаимодействие органов чувств / С.В. Кравков. – М. : АН СССР, 1946. – 128 с.
5. Рубинштейн С.Л. Проблемы психологии восприятия / С.Л. Рубинштейн. // Исследования по психологии восприятия. – Л. : Знание, 1948. – С. 3–20.
6. Величковский Б.М. Психология восприятия / Б.М. Величковский, В.П. Зинченко, А.Р. Лурия. – М. : МГУ, 1973. – 246 с.
7. Воронин С.А. Синестезия и звуко-символизм / С.А. Воронин // Психолингвистические проблемы семантики. – М. : Наука, 1983. – 131 с.
8. Рибінська Ю.А. Метод асоціацій у викладанні іноземних мов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/257.pdf>.

Стаття посвячена осмисленню поняття синестезии. На базі авторської концепції трактовки феномена синестезии, пропонується ряд практичних задач для розвитку творчого потенціала студентів.

Ключевые слова: синестезия, концепция, культура

Article is devoted to understanding the concept of synesthesia. Based on the author's interpretation of the concept of the phenomenon of synaesthesia, proposed a number of practical problems for the development of the creative potential of students.

Key words: synesthesia, conception, culture.